

OVERVÅKING OG ETIKK

Om etikk og overvåking

Temaet overvåking og etikk forutsetter avklaring av grunnleggende verdier, innsikt i teknologi og teknologisk utvikling, i lovverk og tanker rundt ansvarsforhold.

Grunnleggende verdier: Ytringsfrihet, personvern og samfunnssikkerhet. Ytringsfriheten omfatter retten til å søke og å motta informasjon og ideer av alle slag. Den omfatter også retten til taushet, til ikke å si noe. Ytringsfriheten er viktig for rettssamfunn og demokrati.

John Milton (1608-1674)

Milton var engelsk dikter og polemiker, en av opplysningstidens *man of letters*.

Han fordømte datidens religiøst initierte forhåndssensur av trykte skrifter i *Areopagitica*, et av historiens tidligste og sterkeste forsvar for ytrings- og pressefrihet.

Han er mest kjent for sitt episke dikt *Paradise Lost*.

Ytringsfrihet (eng. Freedom of speech) er ikke absolutt. Den er avgrenset og det følger et ansvar med. Straffeloven stiller krav om person- og situasjonsbestemt taushetsplikt. Det er også krav om at man ikke skal krenke andre, og at man ikke skal tilegne seg eller spre informasjon på ulovlig vis for eksempel ved hacking eller brevbrudd. Man kan ikke påberope seg ytringsfrihet når man sprer informasjon som kan true samfunnsfred eller -sikkerhet.

Ytringsfriheten ble først slått fast i Bill of Rights vedtatt av det engelske parlamentet i 1689. I vår Grunnlov ble ytringsfrihet nedfelt som trykkefrihet i 1814 og endret til ytringsfrihet i 2004. Ytringsfrihet er også tatt inn i FNs menneskerettighetserklæring fra 1948.

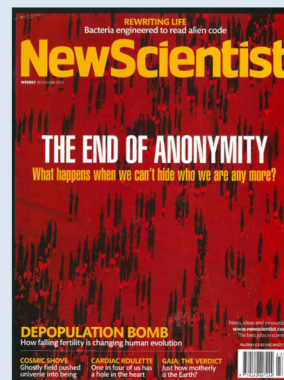
Personvernet, eller retten til privatliv (eng. Privacy), er retten til selektivt å velge hvilken informasjon man ønsker skal være offentlig kjent om en selv, og/eller hvor anonym man vil være. Personvern er også rett til å samtykke i at privat informasjon blir gjort kjent for en avgrenset krets eller allment. Grensene for personvern varierer med tid,

kultur og mellom samfunn. Etter siste verdenskrig var man generelt forsiktig med hva man ga av opplysninger om seg selv. Facebook har endret holdninger.

I Norge er personvernet regulert av lover som personopplysningsloven, og det er begrenset av bl.a. skattelovgivningen. Den europeiske menneskerettskonvensjonen gir også enkeltpersoner rett til et privat liv.

Personvern og ytringsfrihet for den enkelte eller en gruppe kan komme i konflikt med samfunnssikkerhet. Befolkningen skal oppleve trygghet for at liv, helse og andre sentrale verdier blir ivaretatt.

Teknologi og endringstakt. Ny teknologi utfordrer både ytringsfrihet og personvern. Internetteksponeering og overvåking av internettrafikk er utfordringer. Det er også anonym mobbing på nettet (trolling).

Mange har valgt å opptre anonymt på Internett, skjult bak anonyme eller "falske" e-postadresser og profiler på sosiale medier. Mange har vurdert dette som en positiv kvalitet. Samtidig har det åpnet for trolling, anonym nettmobbing. Ny biometrisk ID-teknologi vil gjøre det vanskeligere å være anonym på nettet.

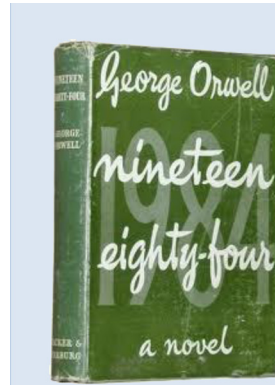
Avlytting og kameraovervåking, droner og roboter med overvåkingsutstyr flytter grenser for hvilken informasjon om oss som kan fremskaffes og sammenstilles. Nye produkter, som Google Glass, gjør at vi mister muligheter til å være anonyme. Når mange logger sitt liv i faste og levende bilder (lifelogging) blir langt flere samtidig "overvåket".

Sporing av pengebruk og kjøreruter, fortolkningsteknologi som gjenkjenner ansiktstrekk og bevegelse, DNA-tester m.v. er eksempler på teknologier, laget for gode formål, som utfordrer personvernet.

Rask teknologiutvikling har gitt oss et samfunn i rask endring. Som samfunn og enkeltpersoner møter vi stadig nye utfordringer knyttet til personvern, ytringsfrihet og samfunnssikkerhet.

Google Glass skal lanseres i 2014. Dette er en brilleformet mobiltelefon med kamera som gjør de mulig å ta bilder av det øynene dine faller på. Google Glass supplerer tilbudet av kameraer for lifelogging (billed-dokumentasjon av alle livssituasjoner) fra Narrative (privatbruk) og VIEVU (politibruk).

nineteen eighty four ble lansert 8. juni 1949. Boken ga impulser til allmenn meningsdannelse, politikk og lovgivning.

Orwell var sterkt påvirket av hendelser under 2. verdenskrig.

Boken beskriver en visjon for hva verden vil bli etter at demokratiet er avvirket. Et samfunn under konstant overvåking av "Big Brother".

Lovverk og endringstakt. Lov- og regelverk blir ofte hengende etter teknologisk utvikling. Dette innebærer at vi ikke alltid finner svar i lov- og regelverk. Vi blir ofte henvist til å utvise skjønn. Etisk refleksjon kan være en nyttig øvelse når vi skal utvise slikt skjønn.

Ansvarsforhold. Et sentralt spørsmål her er: Hvilket ansvar har teknologer for teknologi som utvikles for gode formål, men som også brukes og misbrukes for andre formål, for eksempel i overvåking av ansatte, kunder og menigmann? Dette berører mange Tekna-medlemmer. Vi har et ansvar for å tenke gjennom vår rolle og vårt bidrag til utviklingen. Vi bør ha et aktivt forhold til utfordringene som følger med.

Nedenfor følger fire temaer om overvåking som alle reiser etiske dilemmaer.

Overvåking av arbeid og ansatte

Moderne virksomheter benytter seg av mange systemer som gjør det mulig å følge med på hva som skjer i virksomheten, adgangskontroll, pc-baserte møtekalendere og epost, flåtestyring og elektroniske kjørebøker basert gps, mikrofon- og kamera-overvåking etc. Det meste av bruken er legitim. Vi må jo vite hvilke mannskaper som er på land og hvilke som er ute. Vi er i mange henseende pålagt å kunne spore hvilke ansatte som har gjort hva med hvilke data.

Innsyn i og bruk av data er lovregulert, men ved mistanke om misbruk eller tyveri vil ledelsen kunne forsvare overvåking for å ta vare på virksomhetens eiendom, forretningsideer og kunderelasjoner.

Mange vil hevde at et arbeidsliv basert på gjensidig tillit

fungerer best. Dette er for eksempel helt vesentlig i den "norske modellen". Arbeidstakere har rett til privatliv selv på jobben, rett til å motta og formidle informasjon, rett til ytre seg, rett til bevegelsesfrihet innenfor rimelige grenser uten å bli kontrollert.

Her møter vi *dilemmaer*. Som leder er man pålagt å skape resultater for virksomheten man er ansatt i. Styringssystemene er først og fremst verktøy for å nå slike mål. Men man skal også ta vare på det virksomheten lever av, lokaler, maskiner, utstyr og transportmidler og varer, samt forretningsideer, systemer og kunderelasjoner som gjør virksomheten spesiell og konkurransedyktig. Lederen må følge med og ta høyde for at noen medarbeidere er illojale. Data fra styringssystemene kan brukes til overvåking i tilfeller der det er misstanke om illojal atferd fra ansatte.

Hvor går grensene mellom arbeidsgivers behov for kontroll med medarbeidere og arbeidstakers krav på å kunne være private også på jobben? Er åpenhet nok? Og hvor lenge skal data som dette kunne lagres? Hvem skal ha ansvar for å slette dem? Er det også andre problemstillinger vi bør tenke gjennom?

Overvåking, kriminalitet og trygghet

Den amerikanske yrkessjåføren John H. Gass fikk inndratt førerkortet sitt fordi et antiterror-automatisert ansiktsgjenkjenningssystem hadde forvekslet ham med en annen. Systemet produserte 1000 tilsvarende saker i løpet av et år.

Mange lovbrudd i dag blir ikke straffet fordi de ikke blir oppdaget eller det er for ressurskrevende å ta ut tiltale. En løsning kan være politiarbeidsalgoritmer. Slike finnes. En av disse fant John Gass skyldig i svindel med førerkort. USA skanner rutinemessig førerkort for å avsløre mennesker som opptrer med falske navn eller som kjører uten gyldig førerkort. En ansiktsgjenkjenningssystem forvekslet Gass med en annen. Tilbakekall av førerkort ble skrevet ut automatisk.

Politiarbeid kan effektiviseres ytterligere ved bruk av slike systemer i kombinasjon med avansert video- og avlyttingsutstyr. Når systemene er der kan det bli et folkekrav at de skal tas i bruk for å skape trygghet for uskyldige og utrygghet for potensielt skyldige. Systemer etablert for å forebygge salg av narkotika, vold, ran og lommetyverier vil kunne brukes til å straffe lovbrudd som tagging, å drikke alkohol på offentlig sted, sykle mot rødt lys, med automatisk oversendte forenklede forlegg.

Her møter vi nye *dilemmaer*. Samfunnet skal tilby sikkerhet. Det skal være trygt å gå i byen når man ønsker det. Huset ditt skal være et trygt sted. Politiet vil til alle tider ha for små ressurser. Teknologi kan bøte på dette, forebygge kriminalitet, skape trygghet, frigjøre ressurser for ytterligere forebyggende arbeid osv. i en god sirkel.

Men hvor går grensen for bruk av virkemidler for å ta vare på våre behov for trygghet? Og når blir trygghet for de fleste, ufortjent utrygghet for andre? Er det andre forhold vi bør tenke gjennom?

Overvåking og kampen mot terror

Angrepet på World trade center i New York 11. sept. 2001 innledet "Krigen mot terror".

Det var foranledning til jakt på Osama bin Laden og krig i Afghanistan, men også til økt innsats for å forebygge terror gjennom ulike former for overvåking legitimert ved utvidede fullmakter til bl.a. NSA.

Avsøringer i 2013 viste at NSA (den amerikanske etterretningsorganisasjonen) har drevet omfattende overvåking av internett etter 11. september 2001. NSA har også hentet informasjon direkte fra nettkommunikasjonsstrukturens knutepunkter, også kryptert informasjon, og organisert telefonavlytting i europeiske land. Målet har vært å avsløre terrorceller, men overvåkingen har også omfattet uskyldige sivile og offisielle personer.

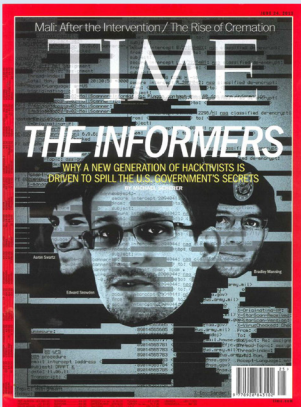
Internasjonale eksperter på etterretningsvirksomhet hevder at amerikansk etterretning har hindret terror og reddet tusenvis av liv i Tyskland, Frankrike og ellers i Europa. Flere av sjefene for NSA har fått norske utmerkelser.

Vi møter igjen *dilemmaer*. Terroren 11.9. viste at samfunn har behov for å beskytte seg mot terror. Terroren i USA utløste både frykt for nye omfattende terroranslag og handling for å forebygge slike. Etterretning er i seg selv legitimt. Det kan til og med hevdes å virke konflikt-dempende. Etterretning, overvåking og kontroll ble en viktig del av arbeidet for å hindre ny terror.

Hvordan kan vi forsvare verdien av personvern og ytringsfrihet satt opp mot nødvendige tiltak mot terror? Kan vi regne kost-nytte? Se på sannsynlighet for og kostnader ved at et fly rammes av terror mot kostnadene ved vektere på alle flyplasser og at passasjerer får lengre reisetid? Vil vi kunne slå igjennom med det?

Hvor går grensene? Hvem skal bestemme hvor de går? Finnes det her også andre problemstillinger vi bør tenke gjennom?

Overvåking, varsling, varslere, spioner?

Edward Snowden, Bradley (Chelsea) Manning og Aaron Swartz ble i denne utgaven av Times i 2013 presentert som The Informers.

Er de helter eller forbrytere? Skal de hylles med priser eller settes i fengsel?

Edward Snowden er kjent for avsløringer av NSAs overvåking. Som motiv oppga Snowden at han ville informere borgere om hvordan de blir overvåket uten å vite om det. Snowden er ettersøkt og lever i asyl i Russland (2013). Den amerikanske generalen Michael Vincent Hayden, som ledet NSA frem til 2005, har kalt ham den største amerikanske forræder noensinne.

Bradley Manning sto bak lekkasjene til WikiLeaks av hemmeligstempelt materiale om USAs krigføring i Irak og Afghanistan. Motivene er uklare, men han avslørte krigsforbrytelser begått av amerikanske soldater. Han ble dømt til 35 års fengsel.

Aaron Swartz, var amerikansk programmerer og politisk aktivist. Han deltok i utviklingen av RSS som er viktig i søk og formidling på internett. Han var sterk forsvarer av åpen tilgang på internett og hacket seg inn på en lukket universitetsdatabase i USA i protest. Han ble tiltalt og tok sitt eget liv.

Lekkasjer som avslører overvåkingmetoder blir kjent også for potensielle terrorister. Lekkasjene skaper dessuten negative reaksjoner og krav om åpenhet som ytterligere vanskeliggjør etterretning.

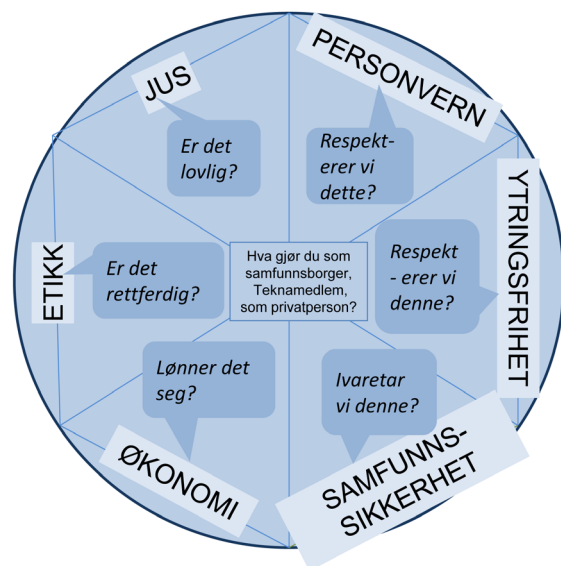
Igjen møter vi *dilemmaer*. Etterretning er viktig, under krig, men avverger også terrorhandlinger i land utenfor krigssoner. Samfunnet har behov for å beskytte seg mot terrorhandlinger som svært ofte rammer uskyldige sivile. Terrorhandlinger er avverget etter overvåking.

Manning avslørte forbrytelser. Slike avsløringer trenger et folkestyre for at folket skal kunne styre staten, vil noen si.

Er det derfor riktig å varsle og lekke hemmeligstempelt informasjon? Hvorfor er det riktig eller galt? Hvilken reaksjon skal samfunnet møte varslere med, fengsel, Nobels fredspris? Ser ulike nasjoner ulikt på dette, også blant vestlige land? Hvilke andre utfordrende spørsmål reiser seg her?

Etisk refleksjon – Overvåking. Varsling

Etisk refleksjon handler om å stille spørsmål slik det er illustrert i Kvalnes og Øverengets etiske navigasjonshjul.

Vi har tatt oss frihet til å skrive om hjulets spørsmål i høyre halvsirkel for å få med sentrale verdier for vurdering av vårt tema. Når tema og spørsmål er samlet i et hjul er det for å understreke at alle er like viktige. Det er likegyldig hvor vi begynner.

Vi har her introdusert fire utfordringer og inviterer til etisk refleksjon og debatt.

Tekna Etisk råd, januar 2014

Svein Nordenson, leder

Etisk råds arbeidsnotater oppsummerer debatt under møter i rådet. I dette tilfellet er innspill også hentet fra et medlemsmøte i Tekna Trondheim avdeling. Notatene er datert for å markere at de er under utvikling. Som leser må du gjerne gi dine kommentarer til sekretariatet v. jmr@tekna.no.

Se Teknas etiske retningslinjer

www.tekna.no/etik